

6. NODAĻA

ALIANSES LOMA IEROČU KONTROLES JOMĀ

Attīstība bioloģisko, ķīmisko un kodolieroču jomā

Attīstība parasto ieroču kontroles un atbrūošanās jomā

Alianses politika WMD izplatības jautājumos

ALIANSES LOMA IEROČU KONTROLES JOMĀ

NATO politiskajam atbalstam ieroču kontroles, atbrūošanās un ieroču neizplatīšanas jomā ir nozīmīga loma Alianses drošības mērķu sasniegšanā. NATO ir ilgstoši darbojusies šajā jomā un turpina rūpēties par vispārējās aizsardzības, ieroču kontroles, atbrūošanās un ieroču neizplatīšanas mērķu harmoniju.

1999. gada aprīlī galotņu sanāksmē Vašingtonā NATO līderi nolēma palielināt Alianses ieguldījumu cīņai pret Masu iznīcināšanas ieroču (WMD) izplatību un to piegādes tehniku. WMD iniciatīva ir uzsākusi spēcīgākas un strukturizētākas debates par WMD jautājumiem. Alianses un tās dalībnieku galvenais mērķis ir nemainīgs: novērst ieroču izplatīšanu vai, ja tā ir notikusi, rast risinājumu diplomātiskā ceļā.

Kā formulēts 1999. gada Stratēģiskajā koncepcijā, Alianse ir apņēmusies sniegt aktīvu ieguldījumu ieroču kontroles, atbrūošanās, ieroču neizplatīšanas, kā arī Uzticības un drošības vairošanas pasākumu (CSBM) attīstībā. Dalībvalstis uzticības vairošanu, ieroču kontroli, atbrūošanu un ieroču neizplatīšanu uzskata par līdzvērtīgi svarīgiem komponentiem konfliktu novēršanā un atzīst, ka Aliansei šajā sfērā var būt ļoti nozīmīga loma, veicinot pilnīgāku, plašāku un pārbaudāmāku starptautisku ieroču kontroles un atbrūošanās procesu. NATO partnerattiecību, sadarbības un dialoga programmas piedāvā unikālu iespēju sasniegt šos mērķus, kā arī pietuvoties kopējam mērķim - vairojot uzticību un drošību un attīstīt kopīgu virzību uz starptautisko drošību.

Vašingtonā galotņu sanāksmē NATO sabiedrotie uz vispārīgo stratēģisko notikumu un ievērojamo kodolieroču samazināšanas fona vienotās pārspriest iespējas uzticības un drošības vairošanas pasākumiem, verifikācijai, neizplatībai un ieroču kontrolei un atbrūošanās procesam. Kopš šīs sanāksmes attiecīgās NATO amatpersonas un institūcijas ir uzsākušas plašu un visaptverošu visu notikumu izvērtēšanu un ir pārbaudījušas vairākas iespējamās izvēles nākotnē.

Tālāk seko pārskats par galvenajiem notikumiem šajā jomā.

ATTĪSTĪBA BIOLOĢISKO, ĶĪMISKO UN KODOLIEROČU JOMĀ

Bioloģisko, ķīmisko un kodolieroču (NBC) izplatība un to piegādes veidi ir nopietna Alianses problēma. Par spīti panāktajam progresam starptautiskā neizplatības režīma stiprināšanā, joprojām šajā jomā pastāv būtiskas

problēmas. Alianse atzīst, ka pastāv ieroču izplatības iespēja, neraugoties uz pūlēm to novērst, un tas var radīt tiešus militārus draudus sabiedroto valstu iedzīvotājiem, teritorijām un militārajiem spēkiem.

Dažas valstis - arī tās, kas atrodas NATO perifērijā un citos reģionos, - pārdod vai iegūst, vai cenšas iegūt NBC ieročus un piegādes tehniku. Citas, nevalstiskas personas, ir demonstrējušas, ka tās potenciāli spēj radīt un izmantot šos ieročus.

Pēdējās desmitgades laikā NATO ir ievērojami samazinājusi savu paļaušanos uz kodolspēkiem, un trijās Alianses dalībvalstīs, kurām ir kodolspēki - ASV, Francijā un Apvienotajā Karalistē, - panākta nozīmīga šo spēku samazināšana. Tomēr ārpus Alianses esošie spēcīgie kodolspēki ir būtisks faktors, kas Aliansei jāņem vērā, saglabājot drošību un stabilitāti Eiroatlantijas telpā. Krievija joprojām ir saglabājusi ievērojamu visu veidu kodolieroču daudzumu. Pēdējā desmitgadē Ķīna ir turpinājusi modernizēt savus kodolspēkus. Turklāt, 1998. gadā Indija un Pakistāna veica kodolizmēģinājumus, radot nopietnus sarežģījumus kodolieroču neizplatīšanas līgumam un palielinot reģionālā konflikta draudus.

1999. gada jūnijā ASV un Krievija apstiprināja savas pieņemtās saistības līguma par stratēģisko ieroču ierobežošanu (ABM) ietvaros, lai izskatītu iespējamās izmaiņas stratēģiskajā situācijā, kas attiecas uz Līgumu, un iespējamus priekšlikumus tās tālākai uzlabošanai. Pēc tam ASV piedāvāja veikt izmaiņas Līgumā, lai atļautu izvietot ierobežotu raķešu aizsardzības sistēmu. Notiek divpusējas diskusijas un daudzpusējas konsultācijas par ABM līgumu un par trešo raundu Stratēģisko ieroču samazināšanas sarunām (START III).

2000. gada septembrī ASV un Krievija panāca vienošanos par Stratēģiskās stabilitātes sadarbības iniciatīvu, kas kalpoja par konstruktīvu pamatu uzticības stiprināšanai starp valstīm, un pasākumu plānošanai, lai vairotu stratēģisko stabilitāti un ierobežotu masu iznīcināšanas ieroču, raķešu un raķešu tehnoloģijas izplatīšanu visā pasaulē.

Līgums par kodolieroču neizplatīšanu (NPT)

Daudzus gadus Līgums par kodolieroču neizplatīšanu ir bijis starptautisko vienošanos par globālo neizplatību un kodolatbrūņošanās procesa stūrakmens. Līgums tika pagarināts 1995. gada NPT Pārskata un paplašināšanas konferencē uz nenoteiktu laiku. Tika pieņemts lēmums pastiprināt pārskata procesu un pieņemt "Kodolieroču neizplatīšanas un atbrūņošanās principu un mērķu" kopoјumu, lai nodrošinātu efektīvu Līguma izpildi.

2000. gada NPT Pārskata konferencē, kas notika Ņujorkā no 200. gada 24. aprīļa līdz 19. maijam, tika pieņemts visaptverošs un neatkarīgs noslēguma dokuments. Tajā minētie secinājumi atbilstoši ilgstošo atbalstu vispārīgai NPT ievērošanai, striktai pakļāvībai NPT nosacījumiem, stiprākām Starptautiskās Atomenerģijas aģentūras (IAEA) garantijām, kā arī tālākiem soļiem uz kodolatbrūnošanos.

Viens no nozīmīgākajiem praktiskajiem Pārskata konferences sasniegumiem bija vienošanās par Vispārējā Kodolizmēģinājumu aizlieguma līguma (CTBT) stāšanās spēkā ar brīdi, kad tiks izpildītas nepieciešamās ratifikācijas. NATO dalībvalstis ir apņēmušās strādāt, lai iegūtu nepieciešamos parakstus un ratifikāciju, tādējādi nodrošinot, kas Līgums stāsies spēkā pēc iespējas drīzākā laikā. Pārskata konference uzsvēra, ka svarīgi ir arī izveidot līgumu par aizliegumu ražot kodolieroču izejmateriālus vai citas kodolsprādzienu ierīces, un aicināja atsākt sarunas par šo tematu Atbrūnošanas konferences ietvaros.

Bioloģiskie un ķīmiskie ieroči

Ir plaši atzīts, ka bioloģisko un ķīmisko ieroču izplatība ir pieaugoša starptautiskās drošības problēma - gan starptautisko konfliktu sakarā, gan arī potenciālā terorisma aspektā.

1952. gada Ženēvas protokols aizliedz ķīmisko un bioloģisko ieroču izmantošanu. Bioloģisko un toksisko ieroču konvencijā (BTWC), kas stājās spēkā 1975. gadā, dalībvalstis vienojās neizstrādāt, neražot, neuzkrāt un arī neiegādāties bioloģiskos līdzekļus un ar to saistīto aprīkojumu naidīgu mērķu īstenošanai. 1994. gadā Īpašā konference izveidoja Konvencijas dalībvalstu ad hoc grupu, lai izvērtētu iespējamās verifikācijas pasākumus un priekšlikumus Konvencijas nostiprināšanai. 1996. gadā ceturtajā Pārskata konferencē tika panākta vienošanās, ka Protokols jāpabeidz pēc iespējas ātrāk, pirms 2001. gada piektās Pārskata konferences sākšanās. Florencē 2000. gadā 24. maijā notikušajā sanāksmē NATO ministri atkārtoti atkārtoja savu apņemšanos sasniegt šo mērķi.

Ķīmisko ieroču aizlieguma konvencija, kas tika apspriesta Atbrūnošanas konferencē no 1980. līdz 1992. gadam, stājās spēkā 1997. gadā. Katra Konvencijas dalībvalsts piekrīt neizstrādāt, neražot, neiegādāties, neuzkrāt, un arī neglabāt ķīmiskos ieročus, kā arī nelietot un negatavoties lietot tos, un nepalīdzēt citām valstīm rīkoties pretēji Konvencijas nosacījumiem. Konvencija pieprasa dalībvalstis iznīcināt jebkādas to īpašumā esošos ķīmiskos ieročus, kā arī iznīcināt ķīmisko ieroču ražotnes.

Reaktīvie šaviņi un cita veida piegādes tehnika

Rakešu tehnoloģijas izplatība ir vēl viena nozīmīga problēma. 1997. gadā izveidotajā Rakešu tehnoloģijas kontroles režīmā (MTCR) piedalās 32 valstis (ieskaitot visas 19 NATO dalībvalstis), kas cenšas ierobežot rakešu un raķešu tehnoloģijas izplatību. MTCR partneri regulē kopējā sarakstā uzskaitīto kontrolējamo vienību eksportu saskaņā ar kopējā eksporta kontroles politiku.

ATTĪSTĪBA PARASTO IEROČU KONTROLES UN ATBRUŅOŠANĀS JOMĀ

Dažu pēdējo gadu laikā ir notikuši vairāki daudzsoļi pasākumi parasto ieroču kontroles un ar to saistītās uzticības un drošības vairošanas jomās. Tie ir sekojoši:

CFE līguma pieņemšana

1990. gada 19. novembra Līgums par parastajiem bruņotajiem spēkiem Eiropā (CFE) padarīja par juridiski saistošiem ierobežojumus līgumā iekļautās kaujas tehnikas piecām kategorijām un iekļāva nosacījumus ārkārtēji visaptverošas informācijas un paziņojumu apmaiņai, kā arī pēkšņām novietņu inspekcijām un verifikācijas pasākumiem. Jau ir veiktas vairāk nekā 3000 inspekcijas. Šī ieroču novietņu atklātība ir unikāla Ieroču kontroles līguma iezīme. Līgums panāca, ka visā Eiropā tika ievērojami samazināta līgumā uzskaitītā kaujas tehnika. Vairāk nekā 50000 iekārtu daļas ir iznīcinātas vai pārvietotas. 1996. gada Līguma Pārskata konferencē dalībvalstis atzina vajadzību pieņemt CFE Līgumu, lai rastu tai iespēju saglabāt savu galveno lomu Eiropas drošības pasākumos.

Adaptācijas sarunas sākās 1996. gada maijā, atzīmējot faktu, ka ir notikušas būtiskas izmaiņas kopš 1990. gada, piemēram, Vācijas atkalapvienošanās, Varšavas pakta un PSRS likvidēšana, jaunu valstu pievienošanās, palielinot Līguma dalībvalstu skaitu no 22 līdz 30, demokratizācijas process Centrāleiropā un Austrumeiropā un aukstā kara beigas.

Adaptācijas process noslēdzās Stambulā EDSO galotņu sanāksmē 1999. gada novembrī, parakstot juridiski saistošu "Vienošanos par adaptāciju" CFE līgumam. Stambulā tika pieņemts arī "Noslēguma akts". Šis politiski saistošs teksts ietver visus Līguma adaptācijas kontekstā uzsāktos pasākumus, kas saistīti ar to norādīto iekārtu ierobežošanu un progresīvu samazināšanu, kuras papildus piedāvāja dalībvalstis. Līgums stāsies spēkā pēc tam, kad to

būs ratificējušas dalībvalstis. Ratifikācijas procesa laikā Līguma un ar to saistīto dokumentu pilnīga un nepārtraukta īstenošana ir ļoti būtiska.

Vīnes dokuments

1999. gada novembrī galotņu sanāksmē Stambulā Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) dalībvalstis pieņēma 1999. gada Vīnes dokumentu, kas sekmē Uzticības un drošības vairošanas pasākumus (CSBM), kurus ievieša 1990., 1992. un 1994. gada Vīnes dokuments. 1999. gada Vīnes dokuments uzlabo esošo CSBM un akcentē reģionālās sadarbības nozīmību.

Brīvā gaisa telpa

Cits svarīgs elements, veidojot lielāku atklātību militārajā sfērā, ir 1992. gada marta "Brīvās gaisa telpas" līgums, kas dod atļauju valstu teritoriju gaisa pārlidojumiem saskaņā ar abpusēju vienošanos.

"Brīvās gaisa telpas" līguma uzdevums ir sekmēt uzticības vairošanu, atvieglot esošo vai nākotnes ieroču pārbaudes līgumu izpildes kontroli, kā arī stiprināt spējas savlaicīgi noteikt un sekojoši atrisināt krīzes situācijas, savstarpēji piešķirot atļaujas nacionālās teritorijas pārlidojumiem.

Pēc līguma pieņemšanas ir notikuši vairāki izmēģinājuma lidojumi, tomēr pilnīgs novērojumu lidojumu režīms, kā tas paredzēts Līgumā, vēl nav stājies spēkā. Sabiedrotie turpina sniegt savu atbalstu Līguma ratifikācijā un ir mudinājuši vēl atlikušos līguma parakstītājus - Krieviju un Baltkrieviju - ratificēt Līgumu, lai tas pēc iespējas ātrāk varētu stāties spēkā.

Šaujamo ieroci un vieglo ieroci

Pēdējās desmitgades laikā ir pieaugusi starptautiska pārliecība, ka vajadzīgs atbrīvoties no destabilizējošiem ieroču uzkrājumiem un šaujamo ieroci un vieglo ieroci pārvietošanas, konkrēti, ar nelikumīgiem un bezatbildīgiem pārvešanas mēģinājumiem, vai vismaz samazināt visu minēto. Globālā, reģionālā un vietējā līmenī ir uzsāktas vairākas iniciatīvas. Kopš 1999. gada janvāra praktisku darbību šajā jomā uzsākušas Eiroatlantijas Partnerības padomes (EAPC) dalībvalstis. ANO Ģenerālā Asambleja ir piekritusi 2001. gadā sasaukt starptautisku konferenci par nelikumīgu ieroču tirdzniecību un apmaiņu visos aspektos.

Kājnieku mīnas

Pēdējās desmitgades laikā starptautiskā kopiena ir uzsākusi aktīvus centienus pretoties kājnieku mīnu radītajām humānajām problēmām un ciešanām. NATO valstis ir demonstrējušas apņemšanos risināt šos jautājumus.

1998. gadā tika parakstīts jauns protokols pie 1980. gada Konvencijas par aizliegumiem vai ierobežojumiem noteiktu konvencionālo ieroču lietošanā. Tas saucas "Mīnu, maskēto mīnu un citu ierīču lietošanas aizliegumu un ierobežojumu protokols", un tas stājās spēkā 1998. gada decembrī. 1997. gada 3. decembrī Otavā tika parakstīta Konvencija par kājnieku mīnu lietošanas, uzkrāšanas, ražošanas un pārvietošanas aizliegšanu, kā arī par to iznīcināšanu. Konvencija stājās spēkā 1999. gada 1. martā, un to ir ratificējušas vairāk nekā 100 valstis.

ALIANSES POLITIKA WMD IZPLATĪBAS JAUTĀJUMOS

Atzīstot, ka masu iznīcināšanas ieroču (WMD) izplatība rada draudus starptautiskajai drošībai, NATO valstu un valdību vadītāji 1994. gadā deva rīkojumu Aliansei pastiprināt un paplašināt tās darbību pret izplatību. 1994. gada jūnijā NATO ārlietu ministri izdeva "Alianses politikas struktūru masu iznīcināšanas ieroču izplatībai" - publisku dokumentu, kurš pauž Alianses un tās dalībvalstu pamatmērķi novērst izplatību, vēl pirms tā ir notikusi, vai, ja tā tomēr ir notikusi, rast atrisinājumu un labot notikušo ar diplomātiskiem paņēmieniem. Dokumentā minēts arī tas, ka pastāv varbūtība, ka izplatība tomēr var notikt par spīti starptautiskajām normām un līgumiem par neizplatīšanu un ka masu iznīcināšanas ieroči un to piegādes tehnika var radīt tiešus militāros draudus NATO teritorijai, iedzīvotājiem un spēkiem. Kopš 1994. gada Alianse ir īpaši koncentrējusies uz nepieciešamo aizsardzības spēju spektru WMD izplatības un lietošanas mazināšanai. Šie pasākumi turpina nostiprināt NATO aizsardzības stāvokli pret WMD riskiem, mazinot NATO militāro spēku operacionālo neaizsargātību saglabājot to elastību un efektivitāti situācijās, kurās tiek izmantoti NBC ieroči kā draudi vai reālai pielietošanai.

Alianses WMD Iniciatīva

Reaģējot uz riskiem, kurus masu iznīcināšanas ieroču izplatība un to piegādes metodes rada Alianses drošībai, Alianse 1999. gadā uzsāka Iniciatīvu, kas balstīta uz iepriekšējo darbu, kas bija veltīts uz vispārīgiem Alianses politiskajiem un militārajiem centieniem šajā sfērā. Šī WMD Iniciatīva palīdz nodrošināt spēcīgākas, strukturētākas debates, sekmējot labāku izpratni starp NATO valstīm WMD jautājumos un to, kā reaģēt uz tiem, piemēram -

palielinot inteligences un informācijas apmaiņas kvalitāti un kvantitāti. 2000. gada maijā NATO tika atvērta WMD centrs, kas sniedz atbalstu centieniem šajā jomā.

Papildus tam visam ir trīs NATO vecāko amatpersonu grupas, kas sadarbojas ar Alianses politiskajiem un aizsardzības centieniem pret WMD izplatību, - Politiski-militāra vecāko amatpersonu grupa par ieroču izplatīšanas jautājumiem (SGP); Aizsardzības vecāko amatpersonu darba grupa par ieroču izplatību (DGP), kas risina attiecīgos NATO reaģēšanas politiskos un aizsardzības jautājumus; un Ieroču izplatības apvienotā komiteja (JCP), kura koordinē un apvieno darbu abās jomās. SGP izskata iespējamo faktoru spektru politiskā, drošības un ekonomiskā sfērā, kas var izraisīt vai ietekmēt izplatību, un apspriež politiskos un ekonomiskos līdzekļus reaģējot uz izplatību. DGP izvērtē militārās spējas, kas nepieciešamas, lai mazinātu WMD izplatību, novērstu draudus un šādu ieroču lietošanu, kā arī aizsargātu NATO valstu iedzīvotājus, teritorijas un spēkus.

